

## מזרח ומערב במוזיקה – ירושלים

פורסם בחותם באוגוסט 1963

זה היה נושאו של הכנס, וכותרת משנה: "מגמות אזוריות לעומת מגמות עולמיות במוזיקה". רבות נכתב על הכנס בעיתונות היומית, ורבות דובר עליו. כמי שהשתתף בכולו, אנסה להביא משהו מהבעיות שניסרו בחללו ומעט התרשמויות מהאישים שהשתתפו בו. כמה עובדות: הכנס אורגן ע"י גורמים רבים בישראל ובעולם, החשובים שבהם: בישראל – המועצה הלאומית לתרבות ואמנות, האוניברסיטה העברית, "קול ישראל". ובעולם – המועצה הבינלאומית למוזיקה ע"י אונסקו; המועצה הבינלאומית למוזיקה עממית (IFMC). ארגון אחרון זה ערך בזאת את הכנס השנתי השישה-עשר שלו (הוא נוסד ב-1947) ובזכותו זכינו לביקורו של **קודאי** שהוא נשיא ארגון זה. השתתפו בכנס מאה וחמישים אורחים מחו"ל משלושים וכמה ארצות וכן מאה וחמישים מישראל, כלומר, גם בממדים שידעה ישראל – בהחלט כנס גדול.

מדי ערב התקיימו קונצרטים לבאי הכנס ולקהל נוסף והימים הוקדשו לישיבות, שבהן נשמעו הרצאות. הערב הגדול היה ללא ספק ערב הפתיחה שהיה כה יחיד במינו עד שקשה לי להעלות בזיכרוני חוויה מוזיקלית דומה לו. היה זה ערב ערוך בטוב טעם ומוגש ומאורגן להפליא, החל בהנחיה המושלמת של נחמה הנדל בשלוש השפות הרשמיות של הכנס – עברית, צרפתית, אנגלית – וכלה באחרון הפרטים הטכניים. אך החוויה – ממה ששמענו בו. תחילתו במוזיקה של העיר המארחת – ירושלים. פרק תהילים קכ"ב שהושר בנוסחת יהודי ספרד בירושלים; ואח"כ – מהמזרח הרחוק – הקוטו היפני, ומהמערב – י. ס. באך.

עתה עלה אל הדוכן הדגול באורחי הכנס – **זולטן קודאי** הישיש בן השמונים ואחת מהונגריה והרצה את הרצאתו. ושאלתו הראשונה – מה הם, בעצם, המזרח והמערב, היכן הם? כשבטוקיו יש שש תזמורות סימפוניות ובניו יורק רק שתיים – היכן נפוצה יותר תרבות המערב? הסתבר (דבר שהוכח שוב ושוב במשך כל הכנס) שהעולם הוא עגול, ואז מערבה למערב מצוי המזרח, ומזרחה למזרח – המערב. אקסיומה מקובלת, כאסימון שחוק – היות המוזיקה המזרחית עיטורית ואלתורית וחופשית, והיות המוזיקה המערבית מאורגנת, כתובה, סימטרית. הוכח שגם זה אינו כה נכון. בצדק ציין אחד מנציגי פרס בהרצאתו כי המוזיקה המזרחית לרוב קבועה מאד והמנגן יודע בדיוק את שהוא מתכוון לנגן, גם אם אין הוא קורא זאת מהתווים כאיש המערב. אך נחזור אל ערב הפתיחה. נישאו בו כמה וכמה נאומים קצרים ולעניין, אך בלטו נאומיהם של אבא אבן (שלושה נאומים שונים, בשלוש שפות הכנס) ושל גולדה מאיר, מלאי שאר רוח והומור. עצם השתתפותם ודבריהם בכנס עשו רושם כביר על אורחי חו"ל, דבר שבא לידי ביטוי של הערצה מפי נציג אנגליה קרוסלי-הולנד בנעילת הכנס – שסגן ראש הממשלה ושרת החוץ של המדינה יתייחסו כך למוזיקה (הדברים עוררו צחוק רם, שכן כל אחד חשב אותו רגע על עיסוקיהם של המקבילים בבריטניה [פרשת פורפיומו]).

מקהלת "רינת" השמיעה שני שירי עדות חדקוליים בביצוע מלוטש ומלאכותי מדי וארבעה שירי מועד של סתר בביצוע מצוין. לשיא הגיע הערב בחלקו השני, עת עלו על הבמה בזה אחר זה מנגנים מארצות שונות בכלי-נגינה מקומיים. כשהופיע מנגן סנטור מפרס והפליא בוירטואוזיות שלו (הסנטור הוא כלי בעל מיתרים רבים שטוחים על לוח עם ארגז תהודה ומקישים בהם בשני מקלות עץ) – ממש אי אפשר היה לראות את ידיו בתנועתן המהירה – התחילו להתערער קצת מושגינו על וירטואוזיות של גדולי הפסנתרנים

והכנרים המוכרים לנו ונערצים עלינו. אך כאשר עלה הבחור מגאנה והחל מקיש בפטישי העץ שלו בקסילופון העצים והדלועים, התהפכו מושגי על פיהם. לפתע ראיתי באור אחר את רובינשטיין וכל היתר. חשבתי אז על שיעורי הריתמיקה ועל דלקרוז, וצחקתי בלבי. בצדק העיר אחרי הערב ידידי אבי שחר: "לבחור זה יש לא רק שתי ידיים – הוא צריך גם שני מוחות". שכן ראינו כאן זריזות מדהימה, אך נוסף לכך כושר קואורדינציה ואי-תלות של הידיים שאיננו בתחום המושגים האירופיים שלנו. הבנתי אז את המושג וירטואוזיות אחרת לחלוטין.

שמענו עוד באותו ערב ד"ר צעיר למוזיקה מהונגריה שניגן בחליל רועים פשוט שירי עם הונגריים, שירי עם באמת. נציג וייטנאם טראן-ואן-קה שר וליווה עצמו בכינור תלת-מיתרי שצלילו עדין כמשי והסביר את שניגן בצרפתית מושלמת ובאנגלית רהוטה. כן ראינו את שנטה ראו ושמענו את מנגינה וזמריה. קונצרט שהיתה בו יצירה מערבית אחת של י. ס. באך, והוא היה הנפלא בקונצרטים שבהם נכחתי אי-פעם. לרבים היתה הרגשה שלערב כזה זוכים פעמים ספורות בחיים.

התחלה כה טובה חייבה כנס פורה, ואכן הוא היה כזה. נדונה בו קשת נושאים רחבה ביותר – החל במוזיקה "פרימיטיבית" וגמור באחרוני הישגי המוזיקה האלקטרונית. התברר שיש בעיות משותפות לשתי קיצוניויות אלה, כגון בעיית התיווי: איך כותבים תווים ליצירה מזרחית (למשל, תפילה של אחת מעדות המזרח שלנו) שבה יש מיקרוטונים (כלומר חלקיקי טונים) רבים וקצב מסובך מאוד? כמו כן – איך לכתוב בתווים יצירה אלקטרונית החורגת גם היא בהרבה מאוצר הצלילים והמקצבים המוכרים לנו ונרשמים על ידינו בכתב המקובל? כל אחד יודע כי כתב התווים שלנו פרימיטיבי ביותר והוא יכול לתאר בערך את המוזיקה שנוצרה באירופה בשנים 1400-1900 לערך, אך דל כוחו למסור את שנוצר לפני ואחרי זה ודאי וודאי מחוץ לאירופה. ונדמה שהקצוות מתקשרים (העולם הוא עגול). אחת הישיבות הוקדשה לבעיה זו, אך נדמה לי שאין לה כל פתרון והכתב של העתיד יהיה סרט ההקלטה – הפסקול, או אולי הכרטיס המנוקב של המוח האלקטרוני. [הערה של 2014: כיום – נחלתו של כל מוזיקאי עם מחשב].

אך נלך לפי סדר: הפגישה הראשונה הוקדשה ל"בחינות ערכים אתיות ואסתטיות במוזיקה כיום". נושא כבד ורציני. אזכיר רק את דבריו של ג'ורג' רוכברג (ארה"ב) שהזהיר מפני כפייה אמנותית מחד (ברה"מ וכו') ובריחה מהמציאות האנושית מאידך. כאן רמז לחסידי המקריות המוחלטת והחוץ-אנושית בתהליך היצירה – ג'ון קייג' ותלמידיו.

בעיית השימור והחידוש של מוזיקה עממית חשובה וצריכה להעסיק מאד גם אותנו בארץ. נוכח אמצעי התקשורת ההמוניים ומסחורם הולך שיר העם האמיתי ונדחק לקרן זווית לגבי ההמונים, והוא נשאר נושא למחקר, הקלטות וטיפוח ע"י מיעוט איסטניסי, כשהפזמון או שיר-העם הממותק וממוסחר (מה יותר גרוע?!) תופס את מקומו. אנו מכירים בארצנו את תופעת ההתנכרות של בני העדות השונות אל זמרתם המקורית. על כן עלולה שירה זו ללכת לאיבוד תוך דור אחד עם תהליך ה"תרבות" (איפה ה"תרבות" פה?) העובר עלינו. כדי לשמור על חומר יקר זה (שבסופו של דבר רוצים לחזור אליו) יש לטפחו, להקליטו, לרשמו, לעבדו, להפיצו. דוגמה נאה לטיפוח כזה נתן נציג רומניה, אך דברים פסימיים יותר שמענו מנציג איטליה. ראינו גם (ושמענו דוגמאות) איך בתהליך של "תרבות" השיר הולך לאיבוד הרבה מעצם ה"מיץ" שלו. אך זה כנראה תהליך הכרחי, שכן נפשותינו יותר מרובעות מאלה של אבותינו. דוגמה מוחשית לכך הביא נציג הונגריה (זו בלטה במשלחת רבת איכות) שהדגים שיר אחד בנדודיו מהמזרח מערבה, כשהוא הולך ומאבד את סלסוליו ועיטוריו ומתרבע ולבסוף – מתאים לשיעורי סולפז'.

כשנדון מקום המוזיקה העממית כגורם יוצר במוזיקה המודרנית הגיע מקום כבוד לברטוק וקודאי שהיו הראשונים לעיצוב תהליך זה, עוד בראשית המאה העשרים. ואכן היה קודאי היו"ר וברטוק זכה להרצאה על אודות מקום שירי העם ביצירותיו. רוח נעורים עד תזזית הכניס אז לכנס נציג גאנה קוומה נקטיה, בהמחישו בעליל את גישת האפריקני למוזיקה כשהמקצב קודם לכל. התברר שגם הוא (בדומה לאיש ארצו ערב קודם לכן) מסוגל למחוא כף במקצב מסוים ולשיר אתו יחד משהו אחר לחלוטין, אך איפה שהוא רחוק הם נפגשים. ולא נותר, לנו, אירופים עלובים, אלא להסיר את הכובע...

מקומם של מוזיקאי ישראל לא נעדר כאן כאשר אלכסנדר אוריה בוסקוביץ, ד"ר הרצל שמואלי וד"ר שלמה הופמן האירו נקודות שונות של המוזיקה בישראל. לא אספר על הרצאות שונות, בחלקן אקדמיות למדי, למשל על נושא כמו "רבקוליות במוזיקה עממית ואמנותית". אמסור התרשמותי מאישיות ששמחתי להכירה בעליל, שכן מתקליטים הכרתי מזמן את יו טרייסי, גם הוא מאפריקה, אך לבן. רוח התזזית דבקה גם בו וכבר עת פתח, הציג את עצמו בכנס "מזרח-מערב" כאיש הדרום דווקא. אדם צעיר ברוחו זה יושב באפריקה הדרומית כבר עשרות שנים; מכיר, יודע, לומד, מקליט, רושם, חוקר, מסריט, מצלם, מסביר – הכל אודות מוזיקה אפריקנית. לאחר דברים קצרים מלאי הומור הוא הציג סרטון שהסריט בעצמו על בניית קסילופונים מעץ באזור מסוים במוזמביק. ושוב – רבותי, הסירו כובעיכם! האמצעים דלים – גרזן, אולר, העצים – עצי הגיונגל. אך תרבות בניית הכלי... מי תרבותי יותר? אנחנו שהולכים לחנות וקונים! ... הדרישות מהכלי גבוהות ועושים מאמצים רבים כדי שצלילו יהיה יותר יפה, יותר עדין.

ערב גדול לנו, לישראל, היה ערב המוזיקה של העדות, שבו נוכח גם נשיא המדינה. היתה זו שעתה הגדולה של ד"ר אסתר גרוזון-קיווי. חוקרת דגולה זו מוכרת לכל המוזיקאים שלנו כמורה למוזיקה חוץ-אירופית (במדרשה, ב"אורנים" ועוד). מפעלה הגדול מזה עשרות שנים – חיפוש, הקלטות, שימור, מחקר מוזיקה של עדות ישראל – אותה מוזיקה המושרת ומנוגנת ע"י פחות ופחות אנשים ועלולה חלילה להעלם אם לא תטופח. ובערב זה העלתה על הבמה בשירה ובנגינה את אותם אנשי עדות והוציאה אותם אל הפומבי. תקוותי כי גאוותם גאתה בערב זה וכי הדבר יביא להערכה חדשה של האוצרות המצויים בארצנו. רבות דובר על קיבוץ גלויותינו. אך עלינו לקבץ גם את תרבויותינו, וזו משימה גדולה וקשה עוד יותר. ראיתי ערב זה כצעד ראשון במגמה זו בשטח המוזיקה. כישראלי נתמלאתי גאווה, ואכן התרשמו היטב גם אורחי חו"ל מאותו כור מצרף הקיים אצלנו על שטח כה מצומצם. הערב הזה שימש הוכחה חותכת להיות ישראל זירה פעילה למפגש המזרח והמערב, ועל כן מקום אידיאלי לכנס שזה נושא.

שיטה חדשה למחקר מוזיקה עממית-אותנטית שמענו בהרצאתה של דליה כהן-כרמי, מוזיקולוגית ישראלית צעירה. היא עובדת עם מכשיר הנקרא מלוגרף (מילולית – רושם מנגינה) ורושם בעקומה מדויקת (על ידי ציפורן רגישה הנעה על נייר מילימטרי) את התדירות, כלומר גובה הצלילים השונים ומשכם. זה מאפשר לחקור באופן מדעי ומדויק דברים שעד כה נחקרו ונרשמו רק לפי אזנו והתרשמותו של החוקר. פחות ברורה היתה כאו המגמה, אך דומני כי למחקר זה יש עתיד. על כל פנים האמצעי מעניין מאד. [2014: גם בזה המחשב הוא האמצעי המצוי כיום בכל מקום].

על הקונצרטים הסימפוניים והקאמריים, ששודרו או ישודרו ב"קול ישראל", לא אספר הרבה. נוגנו בהם יצירות של מלחינים שנוכחו בכנס – דלפיקולה האיטלקי, ז'וליבה הצרפתי, מיוצומי היפני, האובנשטוק-רמתי האוסטרי (שירד מישראל, כיוון שלא מצא כאן לפרנסתו ועתה הוא מהדמויות הנכבדות במוזיקה של אירופה...) וכמו כן קודאי ההונגרי. וכן כל הקשת של מיטב מלחינינו – פרטוש, בן-חיים, טל, בוסקוביץ,

דע-עוז, תומה, ארליך, אבידום. אפשר היה רק להתרשם יפה מהיש הגדול ואפשר לומר שיצאנו כבר מחיתולינו עם מוזיקה קונצרטית בארץ: מלחינים רבים עובדים ויוצרים ומחדשים כל הזמן, וכמה מהם כבר גיבשו סגנון אישי ויש למה לצפות מהם לבאות.

אנסה לסכם: היה זה כנס גדול ויחיד במינו ואשרינו שזכינו שנערך אצלנו. הסתמן בו ברורות דווקא המשותף למזרח ולמערב, לאדם באשר הוא אדם. אין טעם לטשטש הבדלים. יש ללמוד אותם, אך יש לראות אותם בהתפתחותם, וזו מגמה ברורה – אחידות הולכת וגדלה. חבל יהיה אם תוך האחדה זו של המוזיקה העולמית (כמו סגנון החיים כולו) ילך לאיבוד הייחוד המקומי, על כן יש לטפחו ולשמרו (בהחלט באופן "מלאכותי", בהחלט ביוזעין) כדי שיעשיר את המוזיקה באשר היא. הוכח כאן סופית, לדעתי, כי אין כל יתרון של מוזיקה אחת על פני אחרת, שאין אחת מפותחת מהשנייה, שהן רק שונות זו מזו. לקראת המגמה הברורה של עירוב ומיזוג תרבויות יכולה כל אחת לתרום את המיוחד לה ולהנות כך את אנשי התרבויות האחרות. אנשי אפריקה ואסיה יוצגו בכנס זה בצורה נהדרת ונראו לי באור נפלא. תרבותם עמוקה ושורשית ומעודנת מאד. וצומח שם דור צעיר שאבותיו עוד זימרו את שירי השבט והוא זוכרם כגרסא דינקותא, אך הוא בוגר אוניברסיטה והוא יהיה זה שיחקור את המוזיקה של אבותיו במקום מוזיקולוגים מרחוק באו, כפי שהיה עד כה. ליבשות אלה עבר גדול ועתיד גדול. גם אם נראה לפעמים שהמוזיקה האירופית רצופה יותר בהתפתחותה, אין זה נכון; היא רק רצופה יותר בהתפשטותה. חושבני שנושא לקונגרס אחר צריך להיות, כיצד למנוע דריסת והעלמת תרבויות אחרות עם התפשטותה של תרבות זו. אך על בעיה זו – בפעם אחרת.